

DUH ŽIVOTVORAC CRKVE

Dr. Mato ZOVKIĆ

Ivan Pavao II. na početku enciklike *Dominum et vivificantem* ističe da je naslov uzeo iz Nicejsko-carigradskog vjerovanja koje i danas ispovijedaju kršćani katoličkog, pravoslavnog, reformatorskog i anglikanskog usmjerenja. Papa priznaje da se u svojem izlaganju oslanja na Pismo, crkvene oce, liturgiju i posebno II. vatikanski sabor. "Crkva, dakle, poučena Kristovim riječima i napajajući se iz iskustva Duhova i iz apostolske povijesti, proglašava od početka svoju vjeru u Duha Svetoga kao u onoga koji oživljava, u onoga u kojem se nedokučivi Bog, jedan i trojstven, dariva ljudima stavljajući u njih izvor vječnog života" (Dev 1, 3).

Ovdje želimo dublje prodrijeti u staru i uvijek novu nauku o Duhu Životvorcu sa stajališta današnje katoličke ekleziologije u koju spada i Papina enciklika *Dominum et vivificantem*. Imajući na umu druge uplanirane teme u okviru ovoga pastoralno-studijskog zborovanja, pitamo se što je Crkva koju Duh Kristov oživljava. U redovnom izlaganju nauke o Duhu Svetom često naglašavamo da Duh djeluje u pojedinim vjernicima preko sakramenata i milosnih poticaja; dapače, djeluje i u onima koji nisu u punom zajedništvu Crkve ili čak ni ne priznaju potrebu vjere u ljudskom životu. Međutim ovdje se pitamo kako Duh oživljava svu Crkvu.

"Gospodin i Životvorac" u misnom Vjerovanju

Komentari enciklike koji su mi bili dostupni ne posvećuju posebnu pažnju samom naslovu enciklike, koji je uzet iz misnog Vjerovanja Zapadne i Istočne crkve.¹ Potrebno je međutim pogledati sam nastanak ove dogmatske definicije

---

¹ Dostupni su mi bili sljedeći komentari: *Verso il terzo millennio sotto l'azione dello Spirito. Per una lettura della "Dominum et Vivificantem"*, Roma, Libreria editrice Vaticana 1986 (članci devetorice komentatora); "L'Enciclica di Giovanni Paolo II sullo Spirito", *La Civiltà Cattolica* 1986, 521-531; H. U. VON BALTHASAR; *Lasst euch vom Geist bewegen. Enzyklika über den Heiligen Geist vom Papst Johannes Paulus II. Mit einem Kommentar*, Freiburg, Herder, 1986; F. CECCHIN; *Alla ricerca dello Spirito. Commento esistenziale all'Enciclica "Dominum et vivificantem"*, Milano, Editrice Ancora, 1987; A. KOTHGASSER; "Dominum et Vivificantem. Zur Enzyklika Papst Johannes Paulus II. über den Heiligen Geist im Leben der Kirche und Welt (Pfingstfest, 18. Mai 1986)", *Forum Katholische Theologie* 3 (1987), 44-52.

na Carigradskom saboru 381. i ulogu Nicejsko-carigradskog vjerovanja u liturgiji Crkve.

Iz povijesti Crkve podsjetimo se da je vrijeme od Arijeva nastupa u Aleksandriji oko 320. do Carigradskog sabora 381. bilo razdoblje sazrijevanja u vjeri o Ocu, Sinu i Duhu Svetom na čije se ime vjernici krštavaju. Teolozi i obični vjernici pitali su se tko su Otac, Sin i Duh Sveti, kojima bivaju posvećeni krsnim savezom i eklezijalnom vjerom. Crkva je upravo bila zadobila slobodu i mogla je u svoje naviještanje i strukture početi usvajati više elemenata ondašnje kulture kako bi kršćansku ponudu spasenja u Kristu više približila ljudima među kojima vrši svoje poslanje. Razvile su se dvije poznate teološke škole: *aleksandrijska*, koja je bila pod utjecajem platonске filozofije te je u tumačenju Svetog pisma podlijegala pretjeranoj alegorizaciji, i *antihijska*, koja je bila pod utjecajem aristotelovske misli i odlikovala se gramatičko-povijesnim tumačenjem Svetog pisma. Platonska je filozofija u traženju povezanosti između višeg svijeta i ljudi govorila o jednom božanstvu i podložnim posrednicima. Posebno je u neoplatonizmu postojalo izvjesno "trojstvo": *Hen* (Jedno), *Nous* (Razum) i *Psyché* (Duša). U želji da protumače kršćanski monoteizam uvaživši sve elemente novozavjetne nauke, neki su teolozi počeli učiti da je Otac vrhovno božanstvo, a Sin i Duh Sveti podložna božanstva nižeg reda.²

Do prvih desetljeća 4. stoljeća pojedine mjesne crkve imale su svoj simbol ili vjeroispovijest pri uvođenju katekumena u vjeru zajednice. Svi ti simboli polazili su od dvaju ključnih novozavjetnih tekstova: što znači biti kršten na ime Oca i Sina i Duha Svetoga (Mt 28, 19) i što znači pavlovski usklik: "Jedan Gospodin, jedna vjera, jedan krst!" (Ef 4, 5). Pri susretu kršćanstva i grčke kulture nije više bilo dovoljno ponavljati biblijske citate. Na općem Saboru u Niceji 325. biskupi su sastavili Simbol u koji su unijeli grčku filozofsku riječ *homoousios* – istobitan, da izraze vjeru Crkve o jednakosti utjelovljenog Logosa s Ocem i pobiju Arija. Unošenjem tog nebiblijskog izraza u Vjerovanje počelo je nešto zaista novo u povijesti kršćanske nauke. Čini se da je sam Arije dao povod za to, jer je u svom djelu *Thalea* tvrdio da Sin nije jedan (*isos*) Ocu niti s njime ima istu bit, nije *homoousios*. Kasnije je sv. Atanazije protumačio da su oci posegnuli za tim nebiblijskim izrazom kako bi protumačili biblijsku nauku o Sinu te arijevcima uskratili mogućnost izmicanja od obvezne vjere Crkve. A. Grillmeier zaključuje: "Jednom 'helenističkom' riječju bilo je vrlo oštro prekinuto opasno 'heleniziranje' kristologije od strane srednjeg platonizma."³

Nicejskom definicijom nije odmah zaustavljeno širenje arijanizma među kršćanima, pri čemu su rimski carevi Istočnog i Zapadnog Carstva pomagali čas katolike čas arijevence, ovisno o onima čije su savjete prihvaćali. Iako je car Konstantin bio sazvaio sabor u Niceji, ipak je kasnije podlegao utjecaju Arije-

² Usp. A. GRILLMEIER; "Symbolum Niceno-Constantinopolitanum 381-1981. Kurze theologische Auslegung", u zbornom djelu: Th. PFIFFL-PERČEVIĆ – A. STIRNEMANN, *Das gemeinsame Credo. 1600 Jahre seit dem Konzil von Konstantinopel*, Innsbruck, Tyrolia Verlag, 1983, 84-95, osobito 88.

³ A. GRILLMEIER, nav. članak, 90-91.

vih prijatelja te dao protjerati u Trier aleksandrijskog biskupa Atanazija, koji je bio vođa pravovjernih. Uslijedilo je protjerivanje mnogih katoličkih biskupa, tako da je Jeronim s tugom primijetio: "Svijet je uzdahnuo i sa zaprepaštenjem uočio da je postao arijeviski!" Kad je 361. umro Konstancije, njegov je nasljednik Julijan Apostata dopustio da se vrate protjerani biskupi katoličke i arijevske struje nadajući se da će zbog unutarnjih razdora kršćanstvo brzo propasti. Valent je bio borbeno naklonjen arijevcima, a Teodozije I. jednako borbeno katolicima.⁴

Nicejski simbol donio je o Duhu Svetom vrlo kratku vjeroispovijesnu formulu: "Vjerujemo i u Duha Svetoga." Onda nije bilo potrebno donositi opširniju definiciju, jer je Arije nijekao samo božanstvo utjelovljenog Sina. Međutim šezdesetih godina 4. stoljeća nametnulo se pitanje o odnosu Duha Svetoga prema Ocu i Sinu te počelo iznova dijeliti biskupe i teologe u Crkvi. Atanazije je u *Pismu biskupu Serapionu iz Tmuisa*, pisanom oko 360, našao one koji tvrde da je Duh Sveti stvorenje te se samo po stupnju razlikuje od anđela. Božanstvo Duha Svetoga zabacivali su biskup Eustahije iz Sebaste, Eleuzije iz Kizika, Maratonije iz Nikomedije i drugi. Biskupi teolozi iz grupe tzv. mladih nicejaca (Bazilije iz Cezareje u Maloj Aziji, njegov brat Grgur iz Nise, zatim Grgur Nazijanski i Amfilohije iz Ikonija) u svojim propovijedima i pisanim djelima nastojali su pobliže obrazlagati nicejsku formulu o istobitnosti Oca i Sina te tražili sličnu formulu za odnos Duha Svetoga prema Ocu i Sinu. Za ono što je zajedničko Ocu, Sinu i Duhu predlagali su naziv *ousia* (bit), a za ono u čemu su samostojni *hypostasin* ili *prosopos* (osoba). Na ruku su im išli i carevi Gracijan i Teodozije, koji su se u siječnju 379. izjasnili za nicejsku formulaciju vjere. Problem se posebno zaoštrio u Carigradu, gdje je krivovjerni biskup Makedonije progonio katoličke sljedbenike Nicejskog simbola te za biskupe posvetio svoje istomišljenike Eleuzija i Maratonija. Partija ili struja pneumatomaha oformirala se oko 380: "Njihov je položaj postao to jači među vjernicima što su, na svoju sreću, pronašli za vođe muževe zaista kreposne, pobožne, dobrotvorne i revne koji su se nametnuli."⁵

Car Teodozije I. izdao je 28. veljače 380. edikt *Cunctos populos* u kojem određuje da svi narodi njegove države imaju obdržavati onu religiju koju je apostol Petar predao Rimljanima a koju ispovijedaju rimski biskup Damaz i aleksandrijski biskup Petar, to jest vjeru u jedno božanstvo Oca, Sina i Duha Svetoga, u Presveto Trojstvo. Iz činjenice da je edikt upućen narodu Carigrada, neki stručnjaci zaključuju da tog časa u gradu nije bilo pravovjerna biskupa s kojim bi car mogao službeno kontaktirati.⁶ U Carigradu su u to doba bila

⁴ Za povijesne prilike od Nicejskog do Carigradskog sabora usp. H. JEDIN, *Crkveni sabori*, Zagreb, KS, 1980, 15–24; ISTI, *Handbuch der Kirchengeschichte II, 1*, Freiburg, Herder, 1973, 17–80; G. R. PALANQUE – G. BARDY – P. DE LABIOLLE, *Storia della Chiesa II, 1 – Dalla pace costantiniana alla morte di Teodosio (313–395)*, Torino, Editrice S. A. I. E., 1972, 301–369.

⁵ G. R. PALANQUE – G. BARDY – P. DE LABIOLLE, nav. dj., 320.

⁶ Usp. A. M. RITTER, "Das Konzil von Konstantinopel (381) in seiner und unserer Zeit" u zbornom djelu: *Das gemeinsame Credo* (v. bilj. 2), 74–83. Ritter je u svojoj

dva biskupa: krivovjerni Demofil i pravovjerni Grgur Nazijanski, koji je tek carevim dolaskom bio instaliran i smio javno nastupati. Na početku 381. uputio je Teodozije biskupima istočnog dijela Carstva poziv da se u svibnju te godine saberu na sabor u Carigrad kako bi se riješilo pitanje razdora u Crkvi. Sabralo ih se oko 150. Saboru je po carevoj odredbi predsjedao antiohijski biskup Melecije, a kako je on umro u toku vijećanja, vodstvo je preuzeo Grgur Nazijanski.

U prvim tjednima Sabor je raspravio pitanje o Duhu Svetom. Sam car želio je izmirenje s prisutnim makedonijevcima ili pneumatomasima, ali je njih 36 ubrzo napustilo grad. Sabor je usvojio nastavak Nicejskog vjerovanja u kojem je jasno izražena vjera u božanstvo Duha Svetoga te u Crkvu koja je jedna, sveta, katolička i apostolska. Udarne riječi za božanstvo Duha Svetoga su *kyrios kai zoopoinoun* – Gospodin i Životvorac. Nije upotrijebljen izraz *homoousios*, vjerojatno zato da ostanu odškrinuta vrata za mogućnost izmirenja s makedonijevcima.⁷ Budući da grčki rukopisi djela *Ancoratus* ciparskog biskupa Epifanija iz 374. sadrže isti tekst Vjerovanja kao i Carigradski simbol, velik broj stručnjaka misli da je taj Simbol već prije bio u upotrebi, pa da ga je Sabor samo usvojio za svu Crkvu.⁸ Međutim na temelju etiopskog teksta Epifanijeva djela koji sadrži Nicejski simbol iz 325, znanstveno je dokazano da grčki rukopisi donose Carigradski simbol, što je djelo usklađivanja od strane kasnijih prepisivača.⁹ Zato su Carigradski simbol vjerojatno sastavili na samom Saboru oci sudionici.

Što su biskupi 381. mislili pod vjerom u Duha Svetoga kao Gospodina i Životvorca? Svakako u smislu novozavjetnih tekstova koje su u svojim djelima obrazlagali pri raspravljanju o odnosu Oca, Sina i Duha Svetoga. Tako su na temelju novog imena *Kyrios* iz Fil 2, 11, koje je Otac dao uskrslom i proslavljenom Sinu, učili da je Sin jednak Ocu, iste biti s njime. Sinovo dostojanstvo božanskog Gospodina oci Carigradskog sabora pripisivali su i Duhu Svetom. To se dostojanstvo još više potvrđuje izrazom: "Koji se s Ocem i Sinom skupa

---

disertaciji *Da Konzil von Konstantinöpel und sein Symbol. Studien zur Geschichte und Theologie des II. Oekumenischen Konzils* (Forschungen zu Kirchen- und Dogmengeschichte 15). Göttingen, 1965, obradio delikatan problem careva uplitanja u vjerske kontroverzije u državi. Katolički povjesničari ocjenjuju da je taj edikt bio netolerantan, ali sasvim u duhu onog vremena, a osim toga Teodozije nije nametnuo svoju privatnu vjeru svim podanicima. Usp. H. JEDTN, *Handbuch der Kirchengeschichte* II, 1, 70–73. Po mišljenju A. Grillmeiera najbolje katoličko djelo o povijesnim prilikama i teološkom sadržaju Nicejsko-carigradskog vjerovanja jest G. L. DOSSETTI, *Il Symbolo di Nicea e di Costantinopoli*, Roma, Herder, 1967.

⁷ Usp. A. GRILLMEIER, nav. članak, 91; IOANNIS ANASTASIOU, "Das 1600-Jahr-Jubiläum des II. Oekumenischen Konzils von Konstantinopel", u zbornom djelu: *Das gemeinsame Credo*, 61–73, osobito 67.

⁸ Usp. H. JEDIN, *Crkveni sabori*, 22.

⁹ A. GRILLMEIER, "Das nizäno-konstantinopolitanische Glaubensbekenntnis" u zbornom djelu: *Das gemeinsame Credo*, 48–52.

časti i zajedno slavi – *syn Patri kai Hyiō symproskynoūmenon kai syndoksažōmenon*. Jedinom pravom Bogu vjernik iskazuje *proskynēsis* i *doksu* – liturgijsko štovanje i stvorenjsku ovisnost. Saborski otac Grgur Nazijanski dokazivao je iz Iv 15, 26, gdje je rečeno da Duh izlazi od Oca, božanstvo treće božanske osobe.

Izraz "životvorac" također je iz Biblije. Glagolom *zoopoiein* Septuaginta prevodi hifilske i pielske oblike hebrejskog glagola *hajah* (živjeti), što onda znači činiti živim, oživljavati.¹⁰ SZ kaže da Bog oživljava sve, on ostavlja na životu i usmrćuje (2 Kr 5, 7; Ps 104, 27–30; Job 36, 6). U NZ ovaj se glagol primjenjuje na oživljavanje u smislu spašavanja. tako u Gal 3, 21 Pavao ističe da Zakon ne može oživljavati, a u Rim 4, 17 da Bog oživljava mrtve te ono što ne postoji zove da bude. U 1 Kor 15, 45 zove Pavao uskrslog Krista kao novog ili posljednjeg Adama *pneuma zōopoion* – duh životvorni. Egzegeti se razilaze u tumačenju da li ovdje *pneuma* treba razumjeti kao duhovno biće ili kao Duh Sveti. Međutim Pavao se poziva na vjerničko iskustvo korinških kršćana koje Duh uskrslog Krista okuplja u jedno tijelo u Kristu. To iskustvo Isusova Duha u Crkvi omogućilo je Pavlu da ustvrdi kako je Isusovo tjelesno uskrsnuće model i zalog vjerničkog budućeg uskrsnuća.¹¹ U Drugoj poslanici Korinćanima Pavao uspoređuje starozavjetne i novozavjetne službe u zajednici vjernika. Za sebe i suradnike kaže da ih Bog "osposobi za poslužitelje novoga Saveza, ne slova, nego Duha; jer slovo ubija, a Duh oživljuje (*to de pneuma zōopoiei* – 2 Kor 3, 6). Na liniji svoje nauke u Gal i Rim Pavao time hoće reći da starozavjetna ekonomija spasenja proizvodi duhovnu smrt jer sadrži odredbe i zabrane, ali ne i unutarnju duhovnu snagu za održavanje, a u novozavjetnoj ekonomiji Duh Sveti iznutra oživljava ljude i osposobljava ih za vršenje onoga što Bog traži. Time vidimo da u NZ izraz "Duh životvorac" više govori o djelovanju Duha Svetoga unutar pojedinih vjernika i cijele kršćanske zajednice nego o Duhu Svetom iznutra.

Carigradski je sabor upotrijebio upravo taj izraz da definira vjeru Crkve u istobitnost Duha s Ocem i Sinom. Izraz se posebno odnosi na Božju stvaralačku moć.¹² Zato i u carigradskoj definiciji Duh, koji je Gospodin i Životvorac, znači božansko dostojanstvo i stvaralačku moć. Definicija dalje kaže za Duha da je govorio po prorocima i time aludira na 2 Pt 1, 20–21, gdje je istaknuto da su starozavjetni proroci bili Božji ljudi koji su govorili "Duhom Svetim nošeni". Budući da odmah zatim definicija iznosi vjeru u Crkvu, koja je jedna, sveta, katolička i apostolska, očito je da se govor Duha po prorocima

---

¹⁰ Usp. R. BULTMANN, *Zoopoieōs*; THWNT II, 876–877; L. SCHOTTROFF, "Zoopoieōs"; H. BALZ – G. SCHNEIDER, *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament II*, Stuttgart, 1981, 273–274.

¹¹ Usp. J. D. DUNN, "1 Corinthians 15:45 – last Adam, a life-giving spirit", u: B. LINDARS – S. S. SMALLEY, *Christ and Spirit in the New Testament, Studies in Honour of Ch. Fr. D. Moule*, Cambridge, At the University Press, 1973, 127–141.

¹² Septuaginta upotrebljava glagol ovoga korijena *poieō* u Post 1 i 2 za Božje stvaranje neba i zemlje, živih bića i ljudskog para.

na neki način nastavlja u Crkvi. A. Grillmeier s pravom ističe eklezijalnu dimenziju carigradske definicije o Duhu Životvorcu: "Zōpōion ne znači jednostavno 'oživljavatelj' niti učinak koji bi mogao proizvesti dah ili vjetar, nego u prvom redu 'životvorac', tj. onaj koji daje život – Spiritus vitam creans. Božanstvo Duha Svetoga posebno pokazuje da on ima tu moć iz sebe, to jest po svojoj biti, a ne nekim dioništvom. Ovo vrijedi ne samo za prirodni život u svijetu nego i za onaj život koji nam je darovan snagom darovanosti Duha Kristova. Budući da u trećem članku 'posveta' i 'oživljavanje' idu zajedno, u ovom je članku naglašena posebna povezanost sa sakramentima krštenja i euharistije, iako se u samom carigradskom tekstu krst promatra prije svega kao sakrament opraštanja grijeha... Također ne smijemo zaboraviti da je u trećem članku povezana vjera o Duhu Svetom s vjerom o Crkvi, krstu i oprostjenju grijeha. Mjesto i način djelovanja Duha promatrani su ovdje prije svega u povezanosti s 'Crkvom' i 'sakramentom'. Ipak se 'proročko' djelovanje Duha smije povezivati s 'prorocima' Novoga saveza i s cjelokupnim karizmatiskim iskustvom Crkve."¹³

I nakon carigradske definicije, koja je na Kalcedonu 451. prihvaćena kao definicija općeg sabora, ovo se Vjerovanje i dalje molilo u okviru krsne liturgije. Tek je carigradski patrijarh Timotej (511–518) odredio da se recitira kod svakog euharistijskog slavlja te su taj običaj preuzele i druge orijentalne crkve. Na Zapadu je najprije uveden u Španjolskoj 589, kad se zapadnogotski kralj Rekared sa svojim podložnicima odrekao arijanizma, ali je određeno da se recitira prije "Očenaša", kako bi se sudionici očistili od grijeha pred primanje pričesti. U 8. i 9. stoljeću uvedeno je u Francuskoj i Njemačkoj, a njemački car sv. Henrik II. izvršio je pritisak prilikom pohoda Rimu 1014. da se uvede i u rimsku liturgiju.¹⁴ S vremenom se u svim liturgijama ustalio običaj da se misno Vjerovanje stavlja između homilije i sveopće molitve, ali nikad nije izbljedila svijest o krsnom slavlju kao izvornom mjestu Vjerovanja u liturgiji: "Veliko i kratko Vjerovanje imaju svoj 'Sitz im Leben' u krsnoj liturgiji stare Crkve, najprije na Istoku, zatim na Zapadu. Vjerovanje pokazuje trinitranu strukturu te je kao takvo razrada trinitarne krsne formule (s trostrukim pitanjem i uranjanjem, kako je bio običaj u prvim stoljećima). Trostruko pitanje u zbilji se sastojalo u Simbolu koji je bio formuliran kao pitanje: to je vjera koju Crkva predlaže kršteniku, to je vjera na koju krštenik odgovara i pristaje kad hoće postati član Crkve... Kad je Simbol kasnije preuzet u misu, ovo je Vjerovanje ostalo (bez obzira na ponekad različitu formulaciju) element sjećanja na krst u euharistiji. Euharistija je upravo sakrament na kojem smiju sudje-

¹³ A. GRILLMEIER, "Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum 381-1981. Kurze theologische Auslegung", 92. 95.

¹⁴ Za povijest uvođenja i značenje Nicejsko-carigradskog vjerovanja u misi usp. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia I*, Wien, Herder, 1948, 569-584; R. CABIE, *L'Eucharistie* (A. G. MARTIMORT, *L'Eglise en prière II*, Paris, Deslée, 1983, 149-150; 219; JO HERMANS, *Die Feier der Eucharistie, Erklärung und spirituelle Erschliessung*, Regensburg, Pustet, 1984, 198-201.

lovati svi kršteni, upravo na temelju svoga krštenja.”¹⁵ Opća uredba Rimskog misala ovako obrazlaže teološki smisao vjerovanja u euharistijskom slavlju: ”Simbol ili ispovijest vjere u misnom slavlju ide za tim da narod pristane i odgovori na Božju riječ koju je čuo u čitanjima i homiliji te da sebi dozove u pamet pravilo vjere prije nego će započeti euharistijsko slavlje” (br. 43). Uredba traži da Vjerovanje govori celebrant s narodom, a ”ako se pjeva, neka ga redovito pjevaju svi zajedno ili naizmjenice” (br. 44). Moljenjem Vjerovanja sudionici misnog slavlja osobno pristaju na događaje i riječi spasenja naviještene u čitanjima te protumačene u homiliji. Vjerovanjem se pripravlja u euharistijsku službu u kojoj Duh Sveti posvećuje po zaređenom celebrantu misne darove kruha i vina u tijelo i krv Kristovu.

Vjerovanje u misi podsjeća na krštenje i oprost grijeha, bez čega nema plodnog sudjelovanja u euharistiji. Ono sudionike podsjeća na to da su ”opečaćeni Duhom” (Ef 1, 13 i 4, 30), da se po liturgiji izgrađuju u ”hram svet u Gospodinu”, u ”prebivalište Božje u Duhu” (2, 21–22). Na liturgiji produbljuju vjeru da su jedno tijelo u Kristu (usp. 1 Kor 12, 13; Ef 4, 3–6). Na liturgiji se ”pune Duhom”, kako bi se u svagdanjem životu mogli boriti protiv ljudskih slabosti i grijeha (Ef 5, 18–19). Sudjelovanje u bogoslužju omogućuje im da neprestano uzimaju ”kacigu spasenja i mač Duha, to jest Riječ Božju” (Ef 6, 17–18). Tako misno Vjerovanje omogućuje i pokazuje da Crkva na liturgiji otkriva prisutnost Duha te prihvaća životne poticaje koji dolaze od Duha Životvorca.¹⁶

DUH ČINI CRKVVU UNIVERZALNIM SAKRAMENTOM SPASENJA

U razdoblju otaca i polemičkoj ekleziologiji između Tridentinskog i Drugog vatikanskog sabora uloga Duha u Crkvi promatrala se iz perspektive novozavjetne metafore o Crkvi kao tijelu koje Duh ujedinjuje i oživljava.¹⁷ U takvoj ekleziologiji nije bilo dovoljno prostora za Augustinovo učenje o stupnjevitom pripadanju Crkvi (tijelom, dušom, samo tijelom, samo dušom). Papa Pio XII. u svojoj enciklici o mističnom tijelu Kristovu iz 1943. poistovjetio je Crkvu Kristovu s Rimokatoličkom Crkvom te onima koji ne priznaju sve sakramente i hijerarhiju zanijekao članstvo u Crkvi. Drugi vatikanski sabor modificirao je tu papinu nauku osnaživši ponovno Augustinovo učenje o stupnjevitom pripadanju Crkvi i postavivši u LG dogmatsku tvrdnju da Kristova Crkva *subsistira* u Rimokatoličkoj Crkvi, ali se izvan katoličke zajednice kod istočnih i zapadnih kršćana nalaze elementi prave crkvenosti i zato se one mogu s pravom nazivati crkve.¹⁸

¹⁵ JO HERMANS, nav. dj., 199.

¹⁶ Usp. M. ZOVKIĆ, ”Duh Božji u prebivalištu Božjem prema Poslanici Efežanima”, *Vrelo života* 5 (1979), 171–189.

¹⁷ Usp. S. TOMP, *De Spiritu Sancto anima*, Romae, 1960.

¹⁸ Usp. komentar LG 8 u R. BRAJČIĆ – M. ZOVKIĆ: *Dogmatska konstitucija o*

Metaforu o Crkvi kao tijelu, jednom tijelu u Kristu, predsaborska je ekleziologija pretjerano razrađivala učeći da je Duh Sveti duša Crkve. Sabor je tu biblijsku sliku opreznije protumačio vraćajući se crkvenim ocima: "Da se pak neprekidno obnavljamo u njemu (usp. Ef 4, 23), učinio nas je dionicima svoga Duha koji, budući da je jedan te isti u Glavi i udovima, čitavo tijelo tako oživljuje (*vivificat*), ujedinjuje i kreće da su sveti oci mogli usporediti njegovo djelovanje s onim što ga vrši u ljudskom tijelu životno počelo ili duša" (LG 7). Kako između Duha i pojedinih krštenika ne postoji hipostatska unija¹⁹ kao što je to između triju božanskih osoba, Duh je *kao* duša Crkve, ne jednostavno duša.

Osnovna saborska misao o životvornoj ulozi Duha u Crkvi vezana je uz nauku o sakramentalnosti Crkve kao znaka i sredstva spasenja ponudenog i dostupnog u Kristu. Ovu saborsku nauku trebamo uklopiti u *otvaranje* Crkve prema pluralističkom svijetu, prema kršćanima koji nisu u punom zajedništvu s Petrovom Stolicom, prema nekršćanskim religijama i prema onima koji drže da vjera čovjeku nije uopće potrebna. Da bismo uvidjeli u kojem smislu Duh čini Crkvu univerzalnim sakramentom spasenja, pogledajmo tekstove u saborskim dokumentima u kojima je Crkva nazvana sakramentom. Konstitucija o liturgiji, u poglavlju o općim načelima za obnovu i promicanje liturgije, uči da je "iz rebra Krista, usnulog na križu, proisteklo čudesno otajstvo čitave Crkve – *totius Ecclesiae mirabile sacramentum*" (SC 5). Ovdje odmah vidimo da Sabor upotrebljava pojam sakramenata ili misterija s obzirom na Crkvu u smislu poslanicâ Kološanima i Efežanima, gdje je misterij događaj Kristove smrti i uskrsnuća, ali i Crkva koja taj događaj naviješta i živi.²⁰ U istom poglavlju Sabor uči da liturgijski čini nisu privatni čini pojedinog prezbitera ili grupe vjernika, nego "slavlja Crkve koja je otajstvo jedinstva (*unitatis sacramentum*) – sveti puk pod biskupima okupljen i uređen" (SC 26). To je izraz iz Ciprijanova djela *Jedinstvo Katoličke Crkve* u kojem je otajstvenost ili sakramental-

---

Crkvi I, Zagreb, FTIDI, 1977, 162–182; M. ZOVKIĆ, *Crkva kao narod Božji*, Zagreb, KS, 1975, 70–71.

¹⁹ J. H. NICOLAS, *Le Saint-Esprit principe de l'unité de l'Eglise* (Congresso teologico internazionale di pneumatologia), Roma, 1982, 17–19 kaže da bi se analogija o hipostatskom jedinstvu između Duha Svetoga i posvećene ljudske osobe mogla razviti kao participacija vjernika na svetosti Trojstva preko posebne povezanosti s Duhom Svetim. U ekleziološkoj literaturi nakon Sabora poznato je djelo: H. MÜHLEN, *Una mystica persona. Die Kirche als das Mysterium der heilsgeschichtlichen Identität des Heiligen Geistes in Christus und den Christen: eine Person in vielen Personen*, München, Verlag Ferdinand Schöningh, 1967, 629 str. Autor vidi potvrdu svoje teze u saborskom tekstu LG 7. Prema njemu, Crkva je zajednica krštenih koji dobivaju udio na Isusovoj pomazanosti Duhom. Recenziju ove knjige donio je kod nas R. Brajčić u BS 1968, 454–455. Dotaknuo ju je i I. GOLUB, *Duh Sveti u Crkvi*, Zagreb, KS, 1975, 76–77 kao jednu od četiriju mogućih "definicija" Crkve u suvremenoj ekleziologiji. Golub s pravom upozorava na mogućnost krivog shvaćanja ove predložene dogmatske formule za Crkvu, jer je Duh na drukčiji način u Kristu nego u vjernicima.

²⁰ Usp. M. KIRIGIN, *Konstitucija o svetom bogoslužju*, Zagreb, FTIDI, 1985, 61.

nost Crkve usko povezana s hijerarhijskim uređenjem. Otajstvo Crkve očituje se, između ostalog, i po službama zaređenih predstojnika bez kojih – prema katoličkom poimanju – nema valjanih i dopuštenih liturgijskih slavlja. U liturgiji se Crkva očituje kao događaj spasenja, jer sudionici uzimaju udio na otajstvima spasenja ostvarenim i dostupnim u Kristu te očituju da Crkva po liturgiji, posebno euharistiji, "živi i raste" (LG 26, 1).²¹

Na početku prvog poglavlja, koje govori o Crkvi ukoliko je misterij ili otajstvo, Konstitucija *Lumen gentium* kaže da je Crkva "u Kristu kao sakrament ili znak i sredstvo najužeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda" (LG 1). G. Philips, koji je bio glavni redaktor nacрта LG, objašnjava da je riječ "misterij" u naslovu prvog poglavlja uzeta u smislu Pavlovih poslanica i da joj je latinski ekvivalent *sacramentum*.²² Sabor ovdje oprezno govori da je Crkva kao sakrament, jer računa s naukom o sedam sakramenata i ne želi reći da je Crkva osmi sakrament. Crkva je neke vrste sakrament ili povijesno očitovanje i uprisutnjenje Božjeg plana. Ona je sakrament samo u Kristu, ne vlastitom snagom. Ona je znak i sredstvo dvostruke povezanosti: ljudi s Bogom i ljudi međusobno. Ona je to po svojoj naravi, jer je Krist Gospodin snagom Duha zaista čini znakom i sredstvom povezivanja s Bogom i s ljudima. Ali ona je to i po svom poslanju, pa zato treba sve više postajati sakrament u Kristu. To je Sabor divno izrazio u Dekretu o misijskoj djelatnosti u kojem kaže da je zadaća Crkve svim ljudima očitovati ljubav Božju i s njima je dijeliti (usp. AD 10). Da izrazi ovu povezanost s Bogom, Sabor je iz Ciprijanova djela o jedinstvu Crkve preuzeo formulaciju o Crkvi kao narodu sabranu jedinstvom Oca, Sina i Duha Svetoga (LG 4). Takvo je jedinstvo najprije dar, a onda i zadaća. Bog u Crkvi pridružuje ljude sebi snagom Duha Životvorca. Povezujući ih sa sobom, iznova ih veže u obitelj djece Božje.

U drugom poglavlju LG, koje povijesnu Crkvu predstavlja kao narod Božji sabran od narodâ pluralističkog svijeta, Sabor kaže: "Zbor onih koji s vjerom gledaju na Krista kao začetnika spasenja i početnika mira Bog je savzao i učinio ih Crkvom koja svima i pojedincima treba da bude vidljiv sakrament tog spasonosnog jedinstva" (LG 9, 3). Ovdje je sakramentalnost Crkve vezana uz osobnu vjeru krštenika: onima koji s vjerom pristaju uz Isusa kao Spasitelja i Mirotvorca Crkva je sakrament jedinstva, ali preko njih postaje i drugim ljudima znak za odgonetavanje. Sedmo poglavlje LG razrađuje eshatonsko usmjerenje Crkve: pastiri i vjernici putujuće Crkve imaju duboko zajedništvo s

---

²¹ Sakramentalnost Crkve svakako slijedi i iz toga što je po nauci Sabora liturgija vrhunac i izvor svega djelovanja Crkve – usp. SC 10; PO 5, 1–2; LG 11, 1; AG 9, 2; 39, 1. U novijoj liturgici i ekleziologiji ponovno je otkrivena bitna navezanost Crkve na liturgiju i liturgije na Crkvu načelom da Crkva slavi liturgiju a liturgija izgrađuje Crkvu. Usp. A. M. TRIACCA, "La Perennità dell'assioma 'Ecclesia facit Liturgiam et Liturgia facit Ecclesiam'. Osmosi tra pensiero dei Padri e preghiera liturgica", u: S. FELICI, *Ecclesiologia e catechesi patristica. "Sentirsi Chiesa"*, Roma, LAS, 1982, 255–295.

²² Usp. G. PHILIPS, *L'Église et son mystère au IIe Concile du Vatican I* Paris, 1967, 72–74.

Crkvom na cilju nebeskom. Dok putuje ovim svijetom Crkva dijeli sa svim ljudima zajedničke nevolje i radosti te navješćuje spasenje u Kristu. Ona je ovdje nesavršena, nedovršena i zato teži prema ispunjenju u eshatonu: "Kad je Krist bio podignut od zemlje, uistinu je sve privukao k sebi (usp. Iv 12, 32); kad je uskrsnuo od mrtvih (usp. Rim 6, 9), poslao je na učenike svoga Duha koji oživljuje, i po njemu je ustanovio svoje tijelo koje je Crkva kao opći sakrament spasenja (*ut universale salutis sacramentum*); sjedeći s desne Ocu, neprekidno djeluje u svijetu da ljude dovede k Crkvi i po njoj ih tješnje poveže sa sobom i hraneći ih svojim tijelom i krvlju učini ih dionicima svoga proslavljenog života" (LG 48, 2). Ovdje te na još dva mjesta u svojim dokumentima (AG 1; GS 45) Sabor zove Crkvu univerzalnim sakramentom spasenja. Ova univerzalnost znači da se spasenjska doraslost i zadaća Crkve proteže na sve ljude svih vremena, religiozne i daleke, svete i grešne. J. Auer kaže: "Riječju 'universale' može se aludirati na to da sakramentalni znak nose svi pothvati Crkve, njezina blagdanska slavlja i sakramenti, molitve i pjesme, sakramentali, pravne uredbe i službe, radosti i patnje – sve što ona jest, što ima, što radi; sve je sakramentalno, a to znači da označava znak, sredstvo i mjesto spasenja."²³ Na liniji ovakvog postavljanja sakramentalnosti Crkve Sabor uči da karizmatičari i hijerarhija nisu nešto oprečno u Crkvi, jer: "kao što božanskoj Riječi uzeta narav služi kao živi organ spasenja, na sličan način društveni organizam Crkve služi Duhu Kristovu, koji je oživljuje, za rast tijela" (LG 8, 1). Neki teolozi govore da bismo Crkvu mogli nazivati i *sakramentom Duha Svetoga* u smislu da je Duh čini znakom i sredstvom Kristove prisutnosti među narodima svijeta te učvršćujući jedinstvo Crkve sabrane iz različitih naroda produbljuje pravi mir među ljudima. Zato je, kao sakrament Duha, Crkva dužnik svijeta, prožima svijet Duhom. Ovakva "definicija Crkve" ostavlja dovoljno prostora za djelovanje Duha među kršćanima odijeljenim od Petrove Stolice, dapače i među ljudima dobre volje koji nisu kršćani.²⁴

To je posebno istaknuto u Dekretu o misijskoj djelatnosti: "Poslana od Boga svim narodima da bude univerzalni sakrament spasenja, Crkva iz najdubljih zahtjeva svoga katoliciteta nastoji, pokoravajući se nalogu svoga Utemeljitelja, naviještati evanđelje svim ljudima" (AG 1, 1).

Da bi pak evanđelje naviještala prilagođeno, inkulturirano, Duh je Kristov uvijek iznova uvodi u istinu, kako pokazuju izreke o Parakletu u četvrtom

²³ J. AUER, *Die Kirche – Das allgemeine Heilssakrament* (Kleine katholische Dogmatik VIII), Regensburg, Ferdinand Pustet, 1983, 93.

²⁴ Usp. L. SCHEFFCZYK, "Die Kirche – das Ganssakrament Jesu Christi" u zbornom djelu: H. LUTHE, *Christubegegnung in den Sakramenten*, Kevelaer, 1982, 92 kaže da Duh daje Crkvi biljeg dinamičnog, pokretnog, otvorenog prema naprijed, ali ne smatra prikladnim zvati Crkvu sakramentom Duha, jer se Duh nije utjelovio i ne može biti vezan na izvanjsko kao što je Sin vezan na ljudsko tijelo. W. KASPER, "Die Kirche als Sakrament des Geistes" u djelu: W. KASPER – G. SAUTER, *Kirche – Ort des Geistes*, Freiburg, Herder, 1976, 13–55 smatra da se Crkva može zvati sakramentom Duha te da to posebno odgovara u ekumenskom zbližavanju među kršćanima.

evanđelju koje Papa obilno koristi i tumači u svojoj enciklici (usp. brojeve 3-5; 26; 61). Dekret o misijskoj djelatnosti uči dalje da je Krist svojom smrću i uskrsnućem izvršio misterije našeg otkupljenja, osnovao Crkvu kao sakrament spasenja i poslao apostole po svem svijetu: "Misija se dakle Crkve ispunjava djelovanjem kojim ona postaje prisutna svim ljudima i narodima – pokoravajući se Kristovoj naredbi i potaknuta milošću i ljubavlju Duha Svetoga – da ih primjerom života i propovijedanjem, sakramentima i ostalim sredstvima mislosti privede k vjeri, slobodi i Kristovu miru, da im se tako otvori slobodan i siguran put do punog udioništva u Kristovu misteriju" (AG 5, 1). Svojim svjedočkim djelovanjem u različitim narodima svijeta Crkva postaje među njima prisutna i omogućuje im da se uključuju u otajstvo Krista. Tako sama postaje sakrament ili znak i sredstvo spasenja. To joj omogućuje milost i ljubav Duha Svetog, a trajno prisutnog u njoj.

U Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u svijetu ovog vremena istaknuto je da "sve dobro koje narod Božji za vrijeme svoga zemaljskog putovanja može pružiti ljudskoj obitelji dolazi odatle što je Crkva sveopći sakrament spasenja koji očituje i ujedno ostvaruje (*manifestans simul et operans*) misterij ljubavi Božje prema čovjeku" (GS 45, 1). Dok je u dosadašnjim tekstovima učio da je Crkva kao spasenjska ustanova sakrament Krista, ovdje Sabor ističe da je Crkva sveopći sakrament spasenja i kao narod Božji, to jest kao povijesna zajednica vjernika koja putuje ovim svijetom spremna da sa svima ljudima dijeli zajedničke probleme. Crkva je sakrament spasenja ukoliko evangelizira i humanizira svijet tako da ljudi različitih naroda i vremena mogu iz njezina postojanja i djelovanja doživljavati Boga kao onoga koji ljubi sve narode i zove ih na spasenje.

Saborsko učenje o Duhu koji Crkvu čini sveopćim sakramentom spasenja valja uklopiti u cjelokupnu saborsku pneumatologiju, jer se Duh Sveti spominje u saborskim dokumentima 258 puta, a od toga 20 puta kao onaj koji oživljava Crkvu.²⁵ Iz obilja saborske nauke o Duhu u Crkvi upozoravam na neke aspekte važne za našu temu. Sva Crkva ima dar nezabludivosti kad pokazuje sveopće slaganje u vjerskim istinama, zato što u njoj takvu vjeru pobuđuje i podržava Duh Sveti pod vodstvom učiteljstva (LG 12, 1). Duh Sveti, Gospodin i Životvorac, za čitavu je Crkvu princip sabiranja i jedinstva (LG 13, 1). Dok je prijesaborska ekleziologija učila da je za puno članstvo u Crkvi nužno prihvaćati sve istine vjere, sva sakramentalna sredstva milosti i hijerarhijsko ustrojstvo, Sabor prije svih tih uvjeta stavlja da je potrebno imati Duha Kristova, biti mu poslušan (LG 14). Biskupski zbor na čelu s papom "izražava raznoli-

---

²⁵ Usp. Y. CONGAR, *Der Heilige Geist*, Freiburg, Herder, 1982, 147-153; ISTI, "Die christologischen und pneumatologischen Implikationen der Ekklesiologie des II. Vatikanums", u zbornom djelu G. ALBERIGO – Y. CONGAR – H. J. POTTMEYER: *Kirche im Wandel. Eine kritische Zwischenbilanz nach dem Zweiten Vatikanum*, Düsseldorf, Patmos Verlag, 1982, 111-123; G. CHANTARAINÉ, *L'enseignement de Vatican II concernant l'Esprit Saint* (Congresso teologico internazionale di pneumatologia), Roma, 1982.

kost i općenitost, a ukoliko je skupljen pod jednom glavom, izražava jedinstvo Kristova stada. U tom zboru biskupi, vjerno čuvajući primat i prvenstvo svoje Glave, vrše svoju vlast na korist svojih vjernika, dapače cijele Crkve, dok Duh Sveti neprekidno jača organsku građu i slogu njezinu" (LG 22, 2). Sabor uči da je biskupija mjesna Crkva zato što je "povezana sa svojim pastirom i skupljena od njega po evanđelju i euharistiji u Duhu Svetom", jer tada u njoj doista "djeluje jedna, sveta, katolička i apostolska Kristova Crkva" (CD 11). Sabiranje po evanđelju i euharistiji u Duhu ujedinitelju i oživljavatelju bitno je za Crkvu, ne samo sveopću nego i mjesnu, odnosno župsku zajednicu. Prezbitersku službu u kršćanskoj zajednici Sabor zove ministerijem Duha i pravde i moli svećenike da budu "poučljivi Kristovu Duhu koji ih oživljava i vodi". Tako se učvršćuju u duhovnom životu i uspješnije vode kršćanske zajednice (PO 12, 2). Laike Sabor potiče da ispunjavaju na svoj način, kao laici, "misiju Krista i Crkve živeći po vjeri božanski misterij stvaranja i otkupljenja, pokretani Duhom Svetim, koji oživljava Božji narod i potiče sve ljude da ljube Boga Oca, a u njemu svijet i ljude" (AA 29, 2). Iz ovoga vidimo da nijedan stalež u Crkvi nije isključen iz milosnog ozračja Duha Kristova, kao što nijedan nema monopol na poticajnu prisutnost Duha. Ovdje ne ulazimo u odnos između hijerarhije i karizmatičara niti se možemo upuštati u kriterije za prepoznavanje Duhovih poticaja u pojedincima i grupama.

Iz poslijesaborskih dokumenata učiteljstva za našu temu smatram važnim dva teksta Pavla VI. U apostolskom nagovoru *Evangelii nuntiandi* iz 1975. on kaže:

"Danas u Crkvi proživljavamo povlaštene trenutke Duha. Posvuda ga se nastoji bolje upoznati, onako kako ga Pismo objavljuje. Ljudi su sretni da se mogu prepustiti njegovu gibanju. Žele se dati da ih on vodi.

No ako Duh Božji ima izuzetno mjesto u cjelokupnom životu Crkve uopće, to najviše dolazi do izražaja u izvršavanju njena evangelizacijskog poslanja. Nije slučajno da je evangelizacija pravo započela baš u jutro Pedesetnice, pod dahom Duha.

Moglo bi se reći da je Duh Sveti u evangelizaciji glavni činitelj: on svakome daje da naviješta evanđelje, on iznutra potiče savjesti na primanje i razumijevanje Riječi spasenja. No ujedno se može reći da je on i svrha evangelizacije: on sam uzrokuje novo stvaranje, novo čovječanstvo kojemu evangelizacija mora težiti, s jedinstvom u raznolikosti koje bi evangelizacija u kršćanskoj zajednici morala poticati. Po njemu evanđelje prodire u bit svijeta jer upravo on uči raspoznavati znakove vremena, Božje znakove, koje evangelizacija uočava i vrednuje unutar ljudske povijesti" (br. 75).

Ovdje je Pavao VI. razvio saborsku nauku o ulozi Duha Svetoga u Crkvi i potrebi vjernosti poticajima Duha kod biskupâ, prezbitera, redovničkih osoba i laika. Tko je vjeran Duhu, svjedočki djeluje u svijetu te pridonosi zajedničkom poslanju Crkve u pluralističkom svijetu, poslanju da bude znak i sredstvo

Kristova spasenja.²⁶ Tu je Pavao VI. na liniji Sabora koji tradicionalne biljege ili oznake Crkve iz Carigradskog vjerovanja tumači kao Kristov dar i zadatak Crkvi po Duhu: Duh uskrslog Krista, trajno prisutan u Crkvi, čini je ustanovom spasenja i Božjim narodom koji je svet, jedan, katolički i apostolski. To je dar koji Crkva može sve vjernije čuvati oživljavana Duhom, ali i sve više ostvarivati kao svoju religioznu misiju.²⁷

Drugi tekst Pavla VI. važan za našu temu jest član šesti Vjerovanja naroda Božjega koje je papa izdao 30. lipnja 1968. pri završetku jubilarne godine u povodu 1900. obljetnice mučeništva Petra i Pavla. Sjetimo se da su prve godine nakon Sabora bile vrijeme otrežnjavanja i razočaranja, jer su brojni katolici bili nezadovoljni što saborska reforma nije išla još dalje, a malobrojniji konzervativci optuživali papu i Sabor za odbacivanje obavezne katoličke tradicije. Taj članak glasi u cijelosti:

"Vjerujemo u Duha Svetog, Gospodina i Životvorca, koji se s Ocem i Sinom skupa časti i zajedno slavi. On je govorio po prorocima. Krist nam ga je poslao poslije svoga uskrsnuća i uzašašća k Ocu. On Crkvu rasvjetljuje, oživljava, štiti i upravlja; čisti njezine članove, ukoliko se ne protive milosti. Njegovo djelovanje, koje prodire u najintimniju dubinu duha, čini čovjeka prikladnim da odgovara onoj Kristovoj zapovijedi: 'Budite savršeni kao što je savršen Otac vaš nebeski!' (Mt 5, 48)."

Papa preuzima definiciju Carigradskog sabora iz 381. te je proširuje naukom Pisma i crkvene predaje. Budući da kasnije u članku dvanaestom Pavao VI. govori da je Crkva, između ostalog, i "narod Božji na putovanju zemaljskom (*populus Dei in terris peregrinans*)", očito je u članku šestom da Duh rasvjetljuje, oživljava, štiti i upravlja ne samo pastire nego i svu zajednicu krštenika. Papa više govori o djelovanju Duha nego o unutarnjoj biti Duha, a to uči i Pismo te posebno Drugi vatikanski sabor.²⁸

Ivan Pavao II. na temelju izreka o Parakletu u četvrtom evanđelju uči da Duh u Crkvi nadahnjuje propovijedanje evanđelja spasenja, osigurava "kontinuitet i identičnost u promjenjivim prilikama i okolnostima. Duh Sveti dakle daje da u Crkvi uvijek ostane *ista istina* koju su apostoli primili iz usta svoga Učitelja" (DeV 4). Vrijeme Crkve počelo je silaskom Duha Svetoga nad apo-

---

²⁶ Za komentar ovog broja pobudnice "Evangelii nuntiandi" usp. J. ESQUEDERA BIFET, "Lo spirito dell' evangelizzazione", u zbornom djelu: *L'annuncio del vangelo oggi. Commento all' Esortazione Apostolica di Paolo Vi "Evangelii nuntiandi"*, Roma, Pontificia Università Urbaniana, 1977, 477-497. Usp. također A. M. JAVIERRE, "'In Ecclesia' - Avvenimento patristico per 'sentirsi Chiesa'" u zbornom djelu: S. FELICI, *Ecclesiologia e catechesi patristica*, 329-342.

²⁷ Za pneumatološki pristup biljezima Crkve ukoliko je jedna, sveta, katolička i apostolska usp. Y. CONGAR, *Der Heilige Geist*, 157-212.

²⁸ Usp. F. HOLBÖCK, *Credimus. Kommentar zum Credo Paulus VI*, Salzburg, Pustet, 1970, 111-112.

stole koji su se "osjetili sposobnima da izvrše povjereno im poslanje. Osjetili su se ohrabrenima, punima jakosti. A to je u njima proizveo Duh Sveti i on to neprekidno proizvodi u Crkvi po njihovim nasljednicima" (br. 25). U broju 26 Papa citira GS 1 i 26, gdje Sabor uči da Crkvu vodi Duh Sveti na putu prema Očevu kraljevstvu, povezujući je s ljudskim rodом kroz povijest i djelujući u svijetu.

Papa tumači Kristovo uskrsnuće kao spasenjski događaj u kojem se Duh Sveti očitovao kao Životvorac i nastavlja: "*U ime Kristova uskrsnuća Crkva naviješta život koji se očitovao preko granica smrti, život koji je jači od same smrti. U isti mah Crkva naviješta onoga koji daje život: Duha Životvorca; naviješta ga i s njim surađuje u davanju života*" (br. 58). Tako Duh Životvorac Crkve osposobljava cijelu kršćansku zajednicu za ožvljavanje svijeta duhovnim vrednotama koje dariva uskrsli Krist.

Peti odsjek trećeg dijela ove enciklike Papa je naslovio: "Crkva – sakrament intimnog sjedinjenja s Bogom" (brojevi 61–64). U tom odsjeku priče sadorsku nauku o sakramentalnosti Crkve, ističe kako je Duh Sveti nevidljivi djelitelj života što ga označuju sakramenti. Navodimo dulji citat iz broja 64 koji se tiče naše teme:

"Crkva je znak i oruđe nazočnosti i djelovanja Duha Životvorca. Drugi vatikanski sabor uči da je Crkva '*sakrament... jedinstva cijelog ljudskog roda*'. Očito je riječ o jedinstvu što ga ljudski rod, u sebi tako mnogostruko različit, ima *od Boga i u Bogu*. To se jedinstvo ukorjenjuje u otajstvu stvaranja, a s obzirom na cjelokupno spasenje dobiva novu dimenziju u otkupljenju. Budući da 'Bog hoće da se svi ljudi spase i da dođu do spoznanja istine' (1 Tim 2, 4), otkupljenje obuhvaća sve ljude i na određen način sva stvorenja. *U toj istoj univerzalnoj dimenziji otkupljenja djeluje i Duh Sveti* snagom Kristova 'odlaska'. Stoga Crkva, koja je po svojem vlastitom otajstvu uvriježena u trojstveni rasporedaj spasenja, ima puno pravo da samu sebe shvaća kao 'sakrament jedinstva cijelog ljudskog roda'. Ona pritom dobro zna da je to po djelovanju Duha Svetoga, čiji je ona znak i oruđe u ostvarivanju spasenjskog nacrtu...

U djelovanju kojim se Crkva uklapa u povijest ljudskoga roda prisutan je i djeluje Duh Sveti; onaj Duh koji daškom božanskog života prožima zemaljsko putovanje čovjekovo te čini da sve stvorenje – sva povijest – postigne posljednji cilj te se slije u beskrajni ocean Božji."

Sakramentalnost Crkve na liniji Sabora papa tumači kao sposobnost i zadržanost da pluralističkom svijetu kroz povijest bude znak i sredstvo spasenja u Kristu, da otkriva smisao pojedinačnog življenja i zajedničke povijesti, da ostvaruje Božji nacrt o spasenju svih ljudi. Kao univerzalni sakrament spasenja ona je poslušna Duhu da bi svijet i pojedince oduhovljavala, unosila u ozračje Božjeg života.

DUH CRKVI POMLAĐUJE I ČINI ČUVARICOM ESHATONSKE NADE MEĐU LJUDIMA

Kad govorimo o Duhu Životvorcu Crkve u duhu današnje katoličke ekleziologije, ne smijemo zaobići obnoviteljsku ulogu Duha u Crkvi i svijetu. Već u Starom zavjetu Duh Jahvin ima obnoviteljsku zadaću u pojedincima, u cijelom narodu Božjem i u prirodi. Tako starozavjetni pokornik vapi: "Čisto srce stвори mi, Bože, i duh postojan (*ruah nakôz*) obnovi u meni" (Ps 51, 12).

Prorok u babilonskom sužanjstvu dovikuje da se onima koji se u Jahvu uzdaju "snaga obnavlja, krila im rastu kao orlovima, trče i ne sustaju, hode i ne more se" (Iz 40, 31). Psalmista priznaje da život ljudi te malih i velikih životinja ovisi o Jahvinu dahu: "Ako dah (*ruah*) im oduzmeš, ugibaju, i opet se u prah vraćaju. Pošalješ li dah (*ruah*) svoj, opet nastaju, i tako obnavljaš lice zemlje" (Ps 104, 29–30). I Novi zavjet veže obnovu pojedinaca i zajednicu uz Duha Životvorca. Tako Poslanica Titu zove krštenje "kupelj novoga rađanja i obnavljanja po Duhu Svetome – *loutron palingenesias kai anakainôseôs Penumatos Hagiou*" (Tit 3, 5). Sve koji su se odazvali poticaju Duha te se vjerom i krstom pridružili Kristu Pavao zove novim stvorom (*kainê ktisis* – Gal 6, 15; 2 Kor 5, 17). Krštenjem svi oblačimo "novoga čovjeka koji se obnavlja za spoznanje po slici svoga Stvoritelja" (Kol 3, 10). Iz ovih biblijskih temelja teče i saborska nauka o daru i potrebi obnove pojedinaca i cijele crkvene zajednice.²⁹ Za našu temu dovoljno je pogledati dva saborska teksta. Konstitucija o Crkvi, razrađujući u okviru prvog poglavlja korijen Crkve u Očevu planu o spasenju svih ljudi, zatim utemeljenje Crkve po Sinovoj mesijanskoj misiji i očitovanje Crkve snagom Duha Svetoga, kaže:

"Kad je bilo svršeno djelo koje je Otac povjerio Sinu da ga izvrši na zemlji (usp. Iv 17, 4), poslan je Duh Sveti na dan Duhova, da Crkvu neprestano posvećuje, i da tako oni koji vjeruju imaju po Kristu u jednom Duhu pristup k Ocu (usp. Ef 2, 18). On je Duh koji daje život (*Spiritus vitae*), ili izvor vode koja teče u vječni život (usp. Iv 4, 14; 7, 38–39); po njemu Otac oživljuje ljude (*vivificat*) koji su po grijehu umrli, dok njihova smrtna tjelesa ne uskrisi u Kristu (usp. Rim 8, 10–11). Duh stanuje (*habitat*) u Crkvi i u srcima vjernika kao u hramu (usp. 1 Kor 3, 16; 6, 19), i u njima moli i daje svjedočanstvo o njihovu posinjenju (usp. Gal 4, 6; Rim 8, 15–16 i 26). On uvodi Crkvu u svu istinu (usp. Iv 16, 13), ujedinjuje je u zajednici i službi, poučava je i vodi raznim hijerarhijskim i karizmatičkim darovima i uresuje je svojim plodovima (usp. Ef 4, 11–

---

²⁹ Za saborsko poimanje obnove Crkve usp. M. ZOVKIĆ, *Obnova Crkve prema II. vatikanskom saboru*, Zagreb, KS, 1969; ISTI, "Obraćenje i obnova Crkve kao uvjet i pratnja evangelizaciji", BS, 1975, 221–223; A. GANOCZY, "Kirche im Prozess der pneumatischen Erneuerung" u zbornom djelu: E. KLINGER – KI – WITTSTADT, *Glaube im Prozess. Christsein nach dem II. Vatikanum. Für Karl Rahner*, Freiburg, Herder, 1984, 196–206.

12; i 1 Kor 12, 4; Gal 5, 22). Snagom Evanđelja čini da se Crkva pomlađuje (*iuvenescere facit Ecclesiam*), i neprekidno je obnavlja i vodi k savršenom sjedinjenju s njezinim Zaručnikom. Jer Duh i Zaručnica kažu Gospodinu Isusu 'Dođi!' (usp. Otk 22, 17).

Tako se cijela Crkva pojavljuje kao puk skupljenu jedinstvu Oca i Sina i Duha Svetoga" (LG 4).

U ovom broju LG saborski su oci iznijeli eklezijalnu funkciju Duha.³⁰ Na temelju Novog zavjeta uče da Duh prebiva u crkvenoj zajednici i u pojedinim vjernicima, daje joj udio na jednoti Božjoj i tako joj omogućuje da bude jedna unatoč ljudskim podjelama. On je Duh života zato što dariva i podržava milosni život u crkvenoj zajednici. Sabor je iz Irenejeva djela *Adversus haereses* preuzeo riječi o pomlađivanju Crkve. Odbacujući krivu nauku heretika Irenej uči da je prava vjerska nauka ona koju primamo od Crkve, jer je "Duh Božji neprestano pomlađuje kao u dobroj posudi, a time pomlađuje i posudu u kojoj ona jest". Nadalje, Irenej ovdje citira Ef 4, 11, gdje su uz karizmatičare navedene četiri grupe crkvenih predstojnika (apostoli, proroci, evanđelisti, pastiri-učitelji) kao one kojima se Duh služi da izgrađuje Crkvu u ljubavi. Irenej nastavlja: "Dionici djelovanja Duha nisu oni koji ne hrle Crkvi, nego sami sebe isključuju iz života krivim učenjem i zlim djelovanjem. Jer, gdje je Crkva, tamo je i Duh Božji, a gdje je Duh Božji, tamo je Crkva i sva milost, jer je Duh istina."³¹ Iz Irenejeva učenja izlazi da Duh Sveti najprije pomlađuje evanđeosku nauku koju Crkva naviješta i vjeru koja se iz crkvenog naviještanja rađa na poticaje Duha Svetoga. Tek preko evanđelja pomlađuje Duh i Crkvu kao posudu koja evanđelje čuva, naviješta i živi. Sabor je posegnuvši za ovim Irenejevim tekstom istaknuo pomlađivačku ulogu Duha u Crkvi koja u promijenjenim prilikama evanđelje naviješta i svjedoči. Duh čini da evanđelje ne zastaruje, a time pomlađuje i Crkvu. Dakako, Duh ne pomlađuje Crkvu magijski i automatski. Zato u ovom broju Sabor spominje "zajednicu" i "službe" (*communio et ministratio*), hijerarhijske i karizmatičke darove – *dona hierarchica et charismatica*.

Sabor je usvojio potrebu obnove crkvenog duha, struktura i nauke radi otvaranja prema duhovnim potrebama današnjih ljudi i uključivanja u ekumensko gibanje među razdijeljenim kršćanima. I nama katolicima postalo je jasno da do jedinstva neće doći "povratkom" odijeljenih nama kakvi sada jesmo. Zajedno s drugim kršćanima počeli smo uvidati da se svi trebamo obnavljati kako bismo bili bliži Kristu, a time i jedni drugima. Zato u Dekretu o ekumenizmu ekumensko gibanje Sabor zove "dahom Duha Svetoga" (UR 4, 1), katolike upozorava da "sve što milost Duha Svetoga izvodi u našoj rastavljenoj braći može biti i na našu izgradnju" (UR 4, 8). Ističe da se "svaka obnova Crkve bitno sastoji u većoj vjernosti njezinu pozivu" te priznaje da "Krist Cr-

³⁰ Za širi komentar LG 4 usp. R. BRAJČIĆ – M. ZOVKIĆ, *Dogmatska konstitucija o Crkvi I*, 107–120.

³¹ Latinski tekst usp. MIGNE, PG 7, 966. Također u M. ZOVKIĆ, *Obnova Crkve*, 46.

kvu u njezinu hodu zove na onu neprekidnu reformu koja joj je kao ljudskoj i zemaljskoj instituciji trajno potrebna" (UR 6). Da se pod obnovom ne misli samo osobno obraćenje i osvješenje pojedinaca, vidimo iz činjenice što Sabor ovdje nabraja područja obnove koja je već započela i treba dalje teći: biblijski pokret, liturgija, propovijedanje i katehizacija, laički apostolat, redovničko svjedočenje, duhovnost osoba u braku, zauzimanje kršćana u društvenim pitanjima.³²

Obnova na koju Duh Crkvu potiče iznutra i izvana ostaje trajni zadatak koji se tiče svih članova naroda Božjega. Kao što smo svi dužni sudjelovati u poslanju Crkve u skladu sa svojim pozivom laika ili osoba u duhovnom zvanju, jednako smo dužni pridonositi obnovi Crkve osluškujući poticaje Duha i potrebe ljudi među koje nas Bog šalje. "Crkva treba sebe shvaćati kao narod Božji koji se nalazi u procesu pneumatske obnove te se u skladu s time ponašati tako da bude spremna na reformu. Obnova za kojom Crkva teži ne može se svesti ni na 'aggiornamento' u smislu taktičkog ili strateškog prilagođavanja uvjetima sadašnjeg društva niti na pokorničko držanje Crkve u odnosu na vlastite nedostatke. Istina je da obnova obuhvaća oba ova stava, ali oni dobivaju svoj smisao tek u okviru sveobuhvatnog i trajnog obnoviteljskog gibanja, koje se shvaća potpuno kao proces što ga pokreće Duh Sveti. Riječ je o pneumatskom procesu, zapravo o eshatološkom procesu koji prožima sve vremenske dimenzije Crkve i smjera prema budućnosti koju Bog hoće. U viziru Božjeg naroda koji se obnavlja prošlost se pojavljuje tako da narod Božji postaje svjestan svojega pravog podrijetla da bi zatim na nov, vremenu primjeren način kročio nasljeđujući Isusa iz Nazareta. To, između ostalog, znači spremnost na služenje, na siromaštvo, na zauzimanje za druge, ali i na nepopustljivo prijanjanje uz evanđelje o budućem Kraljevstvu Božjem."³³

Obnoviteljsku ulogu Duha Ivan Pavao II. razvija iz svetopisamske i saborske nauke. Tako u pashalnom otajstvu gleda preduvjet za silazak Duha na Duhove koji onda ostaje "s Crkvom i u Crkvi, a po njoj u svijetu. Na taj se način konačno ostvaruje onaj *novi početak* samodarivanja Boga, jednoga i trojednoga, u Duhu Svetome po Isusu Kristu, Otkupitelju čovjeka i svijeta" (Dev 14, 2-3). U Duhu koji je Isusovu patnju preobrazio u spasenjsku ljubav nastaje "*novo čovječanstvo* koje se u Kristu Isusu po boli križa vraća ljubavi koju je Adam svojim grijehom izdao. Ono se ponovno našlo u istom izvoru prvotne božanske darežljivosti: u Duhu koji 'istražuje dubine Božje' i koji je sam ljubav i dar" (Dev 40, 3). Duh djeluje na pokajničku savjest čovjeka i otvara ga za evanđeosku metanoju ili obraćenje, on "dolazi u svakom konkretnom činu obraćenja, zahvaljujući žrtvi križa" (Dev 45, 2). Djelujući vjernički odgovorno u društvu čiji su građani, kršćani "svojom poslušnošću Duhu Svetomu pridonose mnogostrukoj 'obnovi lica zemlje' tako da surađuju sa svojom braćom u ostvarivanju i općoj primjeni svega onoga što je dobro, plemenito i lijepo u

---

³² Za komentar UR 6 u okviru cijelog dekreta usp. R. PERIĆ, *Dekret o ekumenizmu*, Zagreb, FTIDI, 1987, 74-79.

³³ A. GANOCZY, nav. članak, 205-206.

suvremenoj naprednoj civilizaciji, kulturi, znanosti, tehnici i svim drugim područjima ljudske misli i djelatnosti" (br. 60, 3).

Encikliku *Dominum et vivificantem* Ivan Pavao II. izdao je da podsjeti Crkvu i svijet na "dva tisućljeća djelovanja Duha istine, koji kroz vjekove, crpeći iz poklada Kristova otkupljenja, ljudima dariva novi život te u njima proizvodi posinjenje u Sinu" (br. 53, 1). Završetak drugog i početak trećeg tisućljeća kršćanstva poticaj je Crkvi da sebi i svijetu posvijesti transcendentnu dimenziju čovjeka i svijeta: "Samo Duh može biti u meni 'dublje od moje najdublje nutrine', bilo s obzirom na samo 'biće' bilo s obzirom na duhovno iskustvo; samo Duh može u čovjeku i svijetu biti tako imanentan (iznutrašnji) a da u isto vrijeme ostane nepovrediv i nepromjenjiv u svojoj apsolutnoj transcendenciji... Sav život Crkve, koji će se iskazati u tom velikom jubileju, odvijat će se pod ovim znakom: stalno hrliti ususret Bogu skrivenomu, hrliti ususret Duhu koji oživljuje" (br. 54, 2). Sabor je u jednom svom dokumentu podsjetio da je Crkva "znak i čuvar transcendencije" (GS 76).³⁴ Papa ovom enciklikom podsjeća na tu zadaću Crkve u svijetu. Da bi je mogla vršiti, Crkva pri koncu drugog i na početku trećeg tisućljeća treba oslušivati što joj Duh govori po njezinim pastirima i ostalim vjernicima, ali i po onima koji nisu uključeni u crkveno zajedništvo. Duh u Crkvi čuva eshatonsku nadu i čini samu Crkvu, kao sakrament spasenja, čuvaricom eshatonske nade u ljudskoj zajednici. Evo ključnog Papina teksta:

"Duh je naime zato darovan Crkvi da bi po njegovoj moći sva zajednica naroda Božjega, makar toliko razgranata i toliko različita, ustrajala u nadi, u onoj nadi u kojoj 'smo spašeni' (usp. Rim 8, 24). To je *eshatološka nada*, nada u konačno savršenstvo u Bogu, nada u vječno Kraljevstvo koje se dovršava u udjelu u životu Presvetog Trojstva. Duh Sveti, darovan apostolima kao Branitelj, *čuvar je i oživljavatelj te nade u srcu Crkve*.

U iščekivanju trećeg tisućljeća po Kristovu rođenju 'Duh i Zaručnica govore Gospodinu Isusu: Dođi!' Ta njihova molitva, kao i uvijek, ima eshatološku snagu te želi proslavi velikog jubileja dati puno značenje" (br. 66, 3-4).

Nadam se da dobro tumačim Papine riječi kad tvrdim kako Papa vjeruje da će Crkva i svijet ući u treće tisućljeće, da neće za koju godinu nastupiti smak svijeta, iako su ljudi proizveli dovoljno oružja da se mogu istrijebiti. Kao što je na prijelazu iz prvog u drugo tisućljeće bilo zlogukih proroka koji su najavljivali smak svijeta, tako ih ima i u naše dane, a bit će ih još više u godinama što dolaze. Osobito se među kršćanima, koji vide kako zlo u svijetu cvjeta te kako ljudi i svoje najgenijalnije izume izopačuju u sredstva griješenja, javlja katkad unutarnja gorčina te se pitaju dokle će Bog još podnositi ovu pokvarenost. Papa ne niječe činjenicu zla i grijeha u svijetu, ali ne zatvara oči

---

³⁴ Usp. T. IVANČIĆ, "Potreba transcendencije suvremenog čovjeka", BS 1980, 243-254.

pred Božjim djelovanjem u svijetu. On vjeruju da je snagom Duha Životvorca Crkva i današnjem svijetu sveopći sakrament spasenja u Kristu. Značajno je što Papa, na liniji Sabora, vidi djelovanje Duha i izvan Crkve. Duh je čuvar nade ne samo u zajednici krštenih nego i u cijelom ljudskom rodu:

"Duh Sveti ne prestaje biti čuvar nade u čovjekovu srcu: nade svih ljudskih stvorenja a osobito onih koji 'posjeduju prvine Duha' i 'iščekuju otkupljenje svojih tjelesa' (usp. Rim 8, 23)... Taj Duh Božji 'ispunja krug zemaljski'; sva stvorenja u njemu nalaze izvor svoga identiteta te u njemu otkrivaju svoju transcendenciju; *njemu se okreću, njega iščekuju, njemu vape* svim onim što jesu. Njemu se kao Branitelju i Duhu istine i ljubavi obraća i sam čovjek koji živi od istine i ljubavi i ne može živjeti bez izvora istine i ljubavi... A budući da *put mira u konačnici vodi preko ljubavi* i teži za tim da se uspostavi civilizacija ljubavi, stoga Crkva upire pogled svojih vjernika u onoga koji je ljubav Oca i Sina. Pa premda rastu pogibelji, ona se ne prestaje nadati, ne prestaje *zazivati mir i služiti miru na ovom svijetu*. Njezina je nada u onomu koji je Duh-ljubav, pa stoga i *Duh mira* te ne prestaje biti nazočan u ovom našem ljudskom svijetu, u savjestima i srcima da sav 'krug zemaljski ispuni' ljubavlju i mirom."

Ovo su riječi iz zaključnog broja enciklike koju proučavamo. U tom broju Papa analizira duhovsku posljednicu "Dodji, Duše Presveti" nalazeći u njoj staru i novu nauku o funkciji Duha u Crkvi i svijetu. Duh Kristov je čuvar eshatonske nade ne samo u narodu Božjem nego i u svim narodima svijeta iz kojih se Crkva Kristova sabire i kojima je poslana.

Zaključak

Oci Nicejskog i Carigradskog sabora pitali su se kako je kršćanski Bog jedan ako bivamo kršteni na ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Odgovorili su posluživši se pojmovima ondašnje grčke filozofije da je u Bogu jedna *ousia* ili bit a tri hipostaze ili osobe. Sin i Duh Sveti su jednakobitni s Ocem. Carigradsko vjerovanje ušlo je od 6. stoljeća u euharistiju Istočne i Zapadne Crkve te se moli na završetku bogoslužja riječi u znak sjećanja na krsni savez i pripreve na žrtveni dio bogoslužja. Moljenjem Vjerovanja u misi podsjećamo se da je liturgija glavno područje djelovanja Duha, jer nam omogućuje uključivanje u događaje spasenja i otvara nas za poslušnost Duhu Životvorcu, čini nas prebivalištem Božjim u Duhu, kako bi rekao autor Poslanice Efežanima.

Papa Ivan Pavao II. u enciklici o Duhu Svetom uzeo je naslov iz Carigradskog vjerovanja te na temelju Pisma, tradicije i II. vatikanskog sabora izložio vjeru o Duhu Životvorcu. Sa Saborom uči Papa da Duh čini Crkvu univerzalnim sakramentom spasenja u svijetu koji se mijenja i razvija. Duh čini Crkvu čuvaricom ljudske transcendentalnosti i eshatonske nade na prijelazu iz drugog u treće tisućljeće kršćanstva.

U zbornoj molitvi prigodne mise za mjesnu Crkvu (Misal, str. 699) sažeta je saborska i Papina pneumatska ekleziologija, ali pretvorena u molitveni va-

paj. Završavam molitvom iz te mise sa željom da je češće uzimamo, kad nam dopušta liturgijski kalendar:

Bože, u mjesnim Crkvama širom svijeta
postaje vidljiva jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva.
Daj svome narodu da bude sjedinjen sa svojim biskupom,
a po evanđelju i euharistiji sabran u Duhu Svetom
te predstavlja svu zajednicu tvoga naroda na zemlji
kao znak Kristove prisutnosti u svijetu.
Sarajevo, 22. siječnja 1988.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor behandelt das Thema vom Hl. Geist als dem, der der Herr ist und in der Kirche alles lebendig macht. Seine Behandlung fundiert er in der Ekklesiologie des zweiten vatikanischen Konzil.

Zuerst stellt er dar, wie im IV. Jhdt. die Väter das Verhältnis zwischen dem Vater und dem Sohn mit Hilfe der griechischen Begriffen ausgedrückt hatten. Auf dem Konzil von Konstantinopel wurde Ausdruck *Kyrios kai Zootoioun* für den Hl. Geist gebraucht. Dieser Begriff ist in der Bibel fundiert. Später wurde das Credo vom Niz.-konstant. Konzil in die Messe eingeführt. Mit dem Credo bereiten wir uns für die Eucharistie vor, in der der Hl. Geist als Herr und Lebensschaffender wirkt.

Weiter zeigt der Autor wie der Hl. Geist von der Kirche das universale Heilssakrament macht. Die Ekklesiologie vor dem Konzil lehrte, dass der Hl. Geist die Kirche vereinigt und dass er die Seele der Kirche ist. Das zweite vatikanische Konzil betrachtet aber die Kirche als Sakrament in Christus oder sogar als das universale Sakrament des Heils. Die Kirche vermittelt durch die Sakramente und andere sakrale Institutionen das Heil, das in Christus uns geschenkt wurde, allen Menschen und vereinigt so alle Menschen in eine sakramentale Gemeinschaft. Die Kirche ist das allgemeine Sakrament, weil sie fähig ist in alle Völker der Erde hineinzukommen und allen Völkern das Zeichen und Mittel des Christi Heils zu sein. Der Papst entwickelt in seiner Enzyklik diese Lehre weiter: das Wesen der Kirche besteht darin, dass sie vom ständigen Kommen des Hl. Geistes lebt (*Spiritum et Vivificantem* Nr. 61-64).

Im Schlussteil behandelt der Autor die Lehre des Konzils und des Papstes darüber, wie der Hl. Geist die Kirche verjüngert und sie Hüterin der eschatologischen Hoffnungen macht (LG 4: UR 6 und DV Nr. 67).

(Übers. A. Rebić)